

Akadémiai doktori értekezés tézisei

**Ablonczy Balázs: Távol Párizstól.**

*Magyar–francia viszony(ok) a két világháború között*

**2023**

## Mivégre?

Miért kéne megírni egy távoli, a háborús vereség miatt determinált kapcsolat történetét? Egyrészt mert minden kapcsolat megírásra érdemes. Emellett azonban a magyar–francia viszony az a kétoldalú reláció a magyar történetírásban, amelyről sokaknak van valamiféle tudása, a terület tulajdonképpen meglehetősen túlírt – legalábbis más, bilaterális kapcsolatokhoz képest biztosan, de átfogó monográfia eddig mégsem készült róla. A két világháború közti időszak bilaterális kapcsolatainak feltárása hosszú idő egyhelyben állása után mintha új lendületet vett volna az elmúlt években: így született monográfia a magyar–finn<sup>1</sup>, a magyar–szovjet<sup>2</sup>, a magyar–román<sup>3</sup> kapcsolatok egyes aspektusairól, a magyar–lengyel<sup>4</sup> vagy a magyar–német<sup>5</sup> viszony egyes időszakairól pedig fontos cikkek, illetve népszerűsítő munkák láttak napvilágot, míg például a brit–magyar viszonyról doktori munkák születtek.<sup>6</sup> Legújabban pedig a magyar–török bilaterális kapcsolatok bemutatására került sor.<sup>7</sup> Miközben hasonló, összegző típusú munkák a magyar–francia viszonyrendszerrel nem készültek, két háború közötti előzmények után a hatvanas évektől előbb a magyar, majd a megnyíló francia levéltári forrásokra egyaránt alapozó kutatások is megkezdődtek a témában Magyarországon. Ezek a munkák mindigis személyek és nem intézmények köré szerveződtek: e tekintetben nyilván nem lehet és nem is szabad figyelmen kívül hagyni a honi diplomáciatörténet két kiemelkedő alkotójának, Ádám Magdának és Ormos Máriának a munkásságát. Előbbi kandidátusi disszertációja óta kitartóan foglalkozott Franciaország és Közép-Európa két háború közötti viszonyának feltárásán, a kisantant történetének bemutatásán, majd pedig a témánkban döntő jelentőségű, ötkötetes forráskiadvány-sorozatnak lett kitalálója, szerkesztője és menedzselője.<sup>8</sup> Ormos Mária a IV. kötetig maga is részese volt a monumentális

<sup>1</sup> Anssi Halmesvirta: *Kedves rokonok: Magyarország és Finnország 1920–1945*. Budapest, 2014, Cédrus Művészeti Alapítvány-Napkút. Egey-Emese: *A két világháború közötti magyar–finn–északi kapcsolatok történetéből: Társasági, diplomáciai, katonai együttműködés*. Szombathely, 2010, NYME SEK Uralisztikai Tanszék.

<sup>2</sup> Seres Attila: *Magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok, 1920–1941*. Budapest, 2010, TTI. Kolontári Attila: *Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok*. Budapest, 2009, Napvilág.

<sup>3</sup> L. Balogh Béni: *Küzdelem Erdélyért*. Budapest, 2013, Akadémiai

<sup>4</sup> Gerencsér Tibor–Marcin Grad–Mitrovits Miklós: *Magyar zászló a Visztula felett. Magyar–lengyel kapcsolatok a magyar diplomácia szemével*. Budapest, 2019, Országház.

<sup>5</sup> Eiler Ferenc: A kisebbségek kategorizálásának kísérlete, mint politikai fegyver a magyar–német kapcsolatokban (1930–1931). *REGIO* 25. (2017) 1. sz. 41–71.

<sup>6</sup> Fürj Orsolya: A brit diplomáciai jelenlét Magyarországon 1924 és 1941 között. A British Legation szervezete és működése. PhD-értekezés, DE BTK Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 2017. Becker András: *The problem of the Hungarian borders and minorities in British foreign political thought, 1938-41*. University of Southampton, Faculty of Humanities, Doctoral Thesis, 2017. Illetve a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében kiadás előtt áll a Magyarország két világháború közötti bilaterális kapcsolatait bemutató kötet Hornyák Árpád szerkesztésében.

<sup>7</sup> Kövecsi-Oláh Péter–Emre Saral: *Török–magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború között (1920–1945)*. Budapest, 2023, Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

<sup>8</sup> Ádám Magda: *Magyarország és a kisantant a harmincas években*. Budapest, 1965, Akadémiai. Illetve uő.: *A kisantant és Európa, 1920-1929*. Budapest, 1989, Akadémiai. És megkerülhetetlen a *Documents diplomatiques français sur l'histoire du*

kiadványsorozat megjelentetésének, de ennél többet is tett. Franciaország és a Duna-medence harmincas évekbeli viszonyrendszerének monografikus feldolgozásán<sup>9</sup> túl az államszocialista Magyarország történetírásában elsőként exponálta monográfiában Trianon kérdését, francia diplomáciai dokumentumok alapján.<sup>10</sup> Illetve gondosan dokumentált kismonográfiákban mutatta be ennek a viszonyrendszernek az egyes sarokpontjait.<sup>11</sup> A következő nemzedékekhez tartozik Romsics Ignác, aki Bethlen-monográfiájának spinoffjaként, illetve személyes érdeklődésének engedve írt a nyolcvanas évektől kezdve a frankhamisításról, a Párizsi Magyar Intézet létrehozásáról, illetve a szlávbarát francia értelmiségiek Magyarországgal kapcsolatos nézeteiről.<sup>12</sup> És 2001-ben pedig közzétette összefoglalóját a trianoni békeszerződés történetéről, amely a mai napig a leghasználhatóbb összefoglalás a témában.<sup>13</sup> Majoros István, az Ormos Mária vezette pécsi tanszékről kiindulva szintén fontos kontextualizáló műveket írt a térségbeli francia politikáról, elsősorban Franciaország Oroszországgal kapcsolatos szándékairól (számtalan Kárpát-medencei vonatkozással).<sup>14</sup> És miközben Majoros István nagydoktori értekezésében (*Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében 1871–1940*, 2005) foglalta össze addigi kutatásait, ugyanakkor maga is közreműködője volt az Ádám Magda vezette hatalmas okmánykiadásnak. Majoros István a térségbeli francia politikával és a magyar-francia viszonytal foglalkozó tanulmányait 2019-ben rendezte kötetbe.<sup>15</sup> Azok közül, akiknek kutatásai illetve munkái a fontos apportot jelentettek a témában ki kell emelni Zeidler Miklós publikációit, forrásközléseit.<sup>16</sup>

Francia részről hasonlóan nem rendelkezünk nagymonográfiával erről a két világháború közötti időszakról, miközben fontos tanulmányok, értekezések, könyvek születtek ennek a viszonytal egyes elemeiről és a Közép-Európával foglalkozó összefoglalókban (legyen azok tanulmány- vagy konferenciakötetek, összefoglaló művek) a magyar szál rendszeresen felmerül. Catherine Horel

---

*bassin des Carpates* (a III. kötetből Documents d'archives français sur l'histoire du bassin des Carpates). 1918-1932. I-V. Bp, 1993-2010, Akadémiai (ill. az V. kötetet már a Gondolat kiadó adta ki). A kötetek rövidített magyar nyelvű kiadása 1999 és 2013 között jelent meg.

<sup>9</sup> Ormos Mária: *Franciaország és a keleti biztonság, 1931-1936*. Budapest, 1969, Akadémiai.

<sup>10</sup> Uő.: *Padovától Trianonig 1918-1920*. Budapest 1983, Kossuth.

<sup>11</sup> Uő.: *Merénylet Marseille-ben*. Budapest, 1984<sup>2</sup>, Kossuth. Uő.: „Soba, amíg élek!” – *Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben*. Pécs, 1990, Pro Pannonia. Valamint uő.: *Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Győr, 1990, Gordiusz.

<sup>12</sup> Romsics Ignác: Franciaország, Bethlen és a frankhamisítás. *Történelmi Szemle*, 1983. 1. sz. 67–86. Uő.: Romsics Ignác: Francia-magyar kulturális kapcsolatok és a párizsi Magyar Intézet a két világháború között. In: *Magyarságkutatás 1989*. Szerk: Juhász Gyula, Kiss Gy. Csaba. Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1989, 193-204. Valamint uő.: Détruire ou reconstruire l'Autriche-Hongrie? Franciaország dunai politikájának dilemmája a XX. század elején. In: Uő.: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Budapest, 1996, Osiris, 11–33.

<sup>13</sup> Uő.: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2001, Osiris.

<sup>14</sup> Majoros István: *Párizs és Oroszország (1917-1919)*. Szekszárd, 1999, IPF. (IPF Kiskönyvtár 2.). Ld. még uő.: *Veregtől a győzelemig. Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében (1871-1920)*. Budapest, 2004, ELTE.

<sup>15</sup> Majoros István: *Francia a 20. századi Közép- és Kelet-Európában*. H. n. 2019, Underground Kiadó

<sup>16</sup> Zeidler Miklós (s. a. r., szerk.): *A Monarchiától Trianonig egy magyar diplomata szemével. Praznovszky Iván emlékezései*. Budapest, 2012, OlvasóSarak. És legutóbbi publikációi közül egy: uő.: A Daniélou-misszió. *Századok*, 2020. 4. sz. 675-724.

számtalan, itt is felhasznált cikkben, tanulmányban, könyvben tért ki a korszak legfontosabb jellemzőinek, szereplőinek, folyamainak bemutatására, kutatásainak ismerete nélkül aligha lehet érvényeset mondani a témában, míg Paul Gradvohl csak részletekben közölte a francia-magyar katonai kapcsolatok történetének kulcspillanatait elemző doktori disszertációját, de ebből és más kutatásaiból készült cikkei nélkülözhetetlenek témánkhoz.<sup>17</sup>

Ehhez a legkülönbözőbb francia és magyar levéltárak, iratgyűjtemények dokumentumait használtam fel két évtizedig tartó gyűjtőmunkám során: erről az irodalomjegyzék részletes tájékoztatást ad.

Fogósabb kérdés az elején tisztázni, hogy voltaképpen miért és hogyan kell írni a francia-magyar kapcsolatok történetéről? Tulajdonképpen mi lehet érdekes két, méretre, politikai berendezkedésre, földrajzi távolságra, nyelvre és kultúrára ennyire különböző ország viszonyában? Tekintsünk most el attól a zavarba ejtő ténytől, hogy országoknak ritkán van viszonyuk egymással: a válasz a miértre egyrészt az, hogy a két ország kapcsolatai messze a múltba nyúlnak vissza és a ciszterciek Magyar Királyságba telepedésétől az Anjou uralkodókon és a felvilágosodáson át a modern művészeti és irodalmi áramlatokig terjednek. Tehát a kibocsátó és a befogadó közeg közti interakció vizsgálata tanulságosnak tűnhet. (Effajta tudástranszfer ellenkező irányban is működött, jóllehet a láthatósága kisebb: a középkori Eau de la Reine de Hongrie parfümtől kezdve a huszár fegyvernem megjelenésén át a magyar származású fotográfusok franciaországi diadalmenetéig). Másrészt a III. Köztársaság kormánya vezető szerepet játszott az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés létrehozásában, s míg ezt a körülményt ugyan Franciaországban az akadémiai világon kívül nem különösebben tartják számon (a mai napig nincs például önálló, francia nyelvű monográfia a trianoni békeszerződésről), Magyarországon ez a széles közvélemény szintjéig elérő (sokszor hamis) tudás. A magyar-francia reláció fontosságát még egy körülmény adja: 1919-1920-ban Franciaország sem azelőtt, sem azóta nem tapasztalt politikai befolyáshoz jutott a közép-európai régióban. Magyarország fontossága kisebb volt Franciaországban: azt azonban minden francia diplomata és a térséggel foglalkozó szakember érezte, hogy Magyarország komolyan veszélyeztetheti a francia szövetségi rendszer biztonságát. Amikor ezt a viszonyrendszert elemezzük, több körülményt kell figyelembe vennünk.

### **Asszimetria, aszinkron, inkompatibilitás**

Az első az *asszimetria*: a nyolcmillió, legyőzött Magyarország kapcsolatait a területében és (európai) lakosságában ötször-hatszor nagyobb, óriási gyarmatbirodalommal, flottával, világpolitikai súllyal

---

<sup>17</sup> Paul Gradvohl: *Genèse et mise en oeuvre du contrôle militaire interallié en Hongrie: un exemple de politique militaire français au centre de l'Europe en 1918-1927*. vol. I-III. Thèse, Université Paris IV, 1999.

rendelkező Franciaországgal nehéz lenne egyenlő felek kapcsolataként leírni. Ez a viszony annyiban mégis fontos, hogy a francia külpolitikát a két világháború között mindenekelőtt vezérlő biztonság (*sécurité*) igénye egy német támadás újbóli elhárításában Franciaországnak a kelet- és közép-európai szövetségesek mindenképpen nélkülözhetetlenek voltak – vagy legalábbis a korszakban nélkülözhetetlennek gondolták őket. Ennek a hatalmi konstellációnak egy kisebb és egy nagyobb akadálya volt. A nagy ismeretlen természetesen a Szovjetunió viselkedése volt egy újbóli háborús konfliktus esetén. A kisebbik akadály maga Magyarország volt: az egyébként számos belső feszültséggel (csehszlovák-lengyel ellentét Teschen/Těšín/Cieszyn és Árva/Szepes ügyében, román-jugoszláv feszültség a Bánság miatt) terhelt keleti szövetséges rendszer közepén a „lyukat” kétségkívül Magyarország jelentette.<sup>18</sup> A két nemzeti külpolitika kiindulópontja volt gyökeresen eltérő a „biztonság” kérdését mindenek elé helyező Franciaországban és az alapvetően a status quo változásában (a revízióban) érdekelt magyar külpolitika között. Bár a húszas évek elején vannak törekvések az európai rendbe való minél teljesebb beilleszkedésre ezek a nézetek azonban folyamatosan teret vesztenek a húszas évek folyamán. Ez az alapvető *inkompatibilitás* a két külpolitikai stratégia között szintén meghatározója ennek a két évtizednek.

A következő fontos szempont (magyar szempontból), az *aszinkronitás*: míg a magyar diplomaták és politikusok részben szocializációjukból, részben szakmai háttérükből és ideológiai preferenciáikból adódóan, bár eltérő mértékben ugyan, de általában inkább tartózkodóak voltak a francia térségpolitikai törekvésekkel kapcsolatban: voltak köztük olyanok, akik pragmatikusan viszonyultak a kérdéshez és adott esetben hajlandók voltak frankofil politikát vinni. De ezeknek a „méréselt realistáknak” az elköteleződését jól mutatja, hogy egyikük (Teleki Pál) lesz a kulcsfigurája az 1926-os frankhamisítási botránynak, amelynek franciaellenes élet nem szükséges részletezni.<sup>19</sup>

Ezzel az adottsággal és a közhangulattal szemben ugyanakkor ott áll a kulturális elit (és a húszas-harmincas évek új generációinak) francia kultúra iránti rajongása. Hanem arról a tényről is, hogy a progresszió, amelynek nyelve sok tekintetben a francia volt a két világháború között, élő képviselői (pl. Illyés Gyula) vagy mitikus alakjai (József Attila vagy Radnóti Miklós), esetleg szorgalmas munkásai (Dobossy Lászlótól Köpeczi Bélán át Bajomi Lázár Endréig) révén olyan kánonteremtő erővel bírt 1945 után, hogy ezt a „franciásságot” kivételes erővel tudta megjeleníteni magyar nyilvánosságban. Elsősorban 1956 után, és így komoly szerepe volt az emlékezet alakításában is, de nemcsak abban. Amennyiben a Rajk-pert és az ötvenes évek terrorját túléltek, a Francia

<sup>18</sup> A francia (katonai és politikai) stratégia következetlenségeiről és helyzetértékeléséről: Paul Gradwohl: La Hongrie comme révélateur de l'aporie de la stratégie française en Europe centrale après 1918. *Revue Historique des Armées*, n° 270 (2013), 48–59.

<sup>19</sup> Romsics Gergely: Külpolitikai gondolkodás Trianon árnyékában. In: Császtvay Tünde (szerk.): *Metszéspont. Tanulmányok Trianon 100. évfordulóján*. Bp., 2021, Magyar Nemzeti Múzeum. 23-35.

Kommunista Pártban szocializálódott magyar káderek fontos elemei lehettek a kádári államapparátusnak. A diplomáciai karban csaknem másfél tucat ilyen háttérű misszióvezetőt találunk 1945 és 1989 között, és alacsonyabb szinteken (intézetvezetők, kereskedelmi diplomaták stb.) is számosan vitték tovább ezt a hagyományt: hogy ez milyen következményekkel járt, a dolgozatban kitérek. A francia a progresszió nyelve volt a két világháború között, és a „máshogy kommunistaság” ígéretét is hordozta magában a hatvanas-hetvenes években. Franciaország úgy volt továbbra is fontos Magyarország számára kulturálisan, hogy politikailag nem jött számba valódi szövetségesként. Az aszinkronitás azonban igaz volt a francia oldal percepciójára is: a magyar politikai elit már 1918 végén megértette (még ha rosszul is), hogy Franciaország kulcsszerepet fog játszani a régióban, hadserege, gazdasága, politikai ereje felváltani készül a német gazdasági, katonai, kulturális befolyást. És már a korszakban szembeszökő volt, hogy ehhez a hegemoniaépítéshez Párizs milyen relatíve kevés eszközzel rendelkezett.

A fenti három szempontot (aszimmetria, aszinkron, inkompatibilitás) kontextualizáló körülmény, hogy Franciaország nemcsak úgy jelent meg a magyar döntéshozók számára, mint olyan ország, amelynek elitjét, netán közvéleményét „meg kell dolgozni” a revíziós propaganda számára, hogy ha nem is támogató, de legalább semleges legyen a magyar törekvésekkel kapcsolatban. Franciaország egyúttal „csatatérállam” is volt, ahol a magyar politikai ágensei megütköztek az utódállamok aktivistáival: a sajtóban, a szalonokban vagy a nemzetközi közönséget vonzó rendezvényeken.

## Hogyan?

Mi az az elméleti keret, amely összefogja az általam írottakat és mi indokolja jelen munka kérdésfelvetéseit és megközelítését? Pierre Renouvin, majd tanítványa, Jean-Baptiste Duroselle Renouvin első, harmincas évekbeli alapvetései nyomán dolgozták ki a nemzetközi kapcsolatok történetének egyik szempontrendszerét: ezt a „forces profondes” (magyarul talán a „felszín alatti erők” fordulattal lehet jól visszaadni. Majoros István a „mélyről ható erők” formulát javasolta.<sup>20</sup>) terminológiával vélték megragadhatónak.<sup>21</sup> Részben elszakadva a diplomáciatörténet fogalmkészletétől<sup>22</sup> és a külügyi iratforgalom póré rekonstruálásától azt vizsgálták, hogy milyen erők alakítják a nemzetközi kapcsolatok rendszerét: írtak a nemzetközi kapcsolatokat alakító demográfiai, földrajzi, gazdasági, pénzügyi, érzelmi tényezőkről, a nacionalizmus szerepéről, a közvéleményről (ez volt Renouvin feladata az először 1965-ben megjelent kötetben), Duroselle pedig az államférfi szerepét és a döntési mechanizmusok természetét vizsgálta.

<sup>20</sup> Ormos Mária–Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtérén*. Budapest, 2003, Osiris. 16.

<sup>21</sup> Pierre Renouvin–Jean-Baptiste Duroselle: *Introduction à l'histoire des relations internationales*. Paris, 1997<sup>4</sup>, Armand Colin.

<sup>22</sup> De nem magától a diplomáciatörténettől: a megjelölést Duroselle továbbra is használta, így csaknem tucatnyi kiadásban megjelent. kézikönyvében is: *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*. Paris, Dalloz.

Munkásságuk nyilván öregszik: a tömegek pszichológiai karakterének elemzése például a harmincas években merőben újnak számított, de a kognitív tudományok egymást követő innovációs hullámai elég gyorsan érvénytelenítették a könyv gondolatmeneteit. Az amerikai politikatudomány új áramlataiból is sokat merítő Duroselle hatvanas évekbeli, az amerikai társadalomtudományok hatására született, a döntéshozatali mechanizmusokat elemző fejezetei viszont megnyitották az utat új szereplők: a kultúra világa, a katonai aktorok vagy a diplomáciai apparátus elemzése felé.<sup>23</sup> Utóbbi szempont (a diplomáciai szereplők és hálózataik elemzése) nagyon hangsúlyosan szerepel a 2011-ben indított New Diplomatic History elgondolásai között is, ahol már a hálózatelemzés, a jog, a gendertanulmányok, a pszichológia és számos más diszciplína is jelen van.<sup>24</sup> Renouvin, Duroselle és tanítványaik módszereit és megközelítéseit természetesen nem lehet egy az egyben átemelni a két világháború közötti magyar–francia viszonyok elemzésébe. Miközben igyekszem majd felhasználni a magyar külpolitika-történeti historiográfia fentebb felsorolt szerzőinek könyveit, tanulmányait, vizsgálódásomat kiterjesztem a diplomáciai apparátus vizsgálatára, rekrutációjukra, életkörülményeikre, a formálódóban lévő magyar (és francia) kulturális diplomácia ténykedésére, a gazdasági kapcsolatokra, a kölcsönös képekre – legyen az az útikönyvek vagy a légiósregények világa – a bevándorló közösségekre, a két országot érintő botrányok elemzésére.

### **Következtetések**

Lehetséges volt-e a francia külpolitikai orientáció Magyarországon a két világháború között? A békeszerződés aláírása körüli időszakban illetve az évtized végén, 1929–1931-ben a francia orientáció komoly alternatívaként felmerült a magyar döntéshozókban. Magyarország bevonása a francia érdekszférába csak közép-európai kontextusban értelmezhető, ahogy egyébként az egész magyar–francia viszonyrendszer is: tulajdonképp a két ország viszonya nem értelmezhető a csehszlovák–francia, a francia–román vagy a francia–jugoszláv viszony nélkül. Ezt a körülményt Ormos Mária vagy Ádám Magda korai munkáinak címe és témafelvetése is tükrözte. Francia részről a katonai vagy annak tekintett szövetségek létrehozása, a kereskedelmi kapcsolatok szorosra fűzése, a német tőkeérdekeltségek átvétele a régió „felnýtását” célozta: legyen szó a dunai közlekedés újraszervezéséről, a CIDNA repülőjáratairól vagy a postai együttműködésről. Ez a koncepció (laza katonai, szoros politikai szövetség, tőkebeáramlás, a kontinens belsejének megnyitása a francia tőke és kulturális befolyás előtt, antibolsevik és antinémet tömb kiépítése keleten, elrekeszelve a

<sup>23</sup> Reflexiójának elindításában komoly szerepet játszott a volt magyar diplomata, Kertész István is, az ötvenes években a Notre Dame University tanára. Erről ld.: Laurence Badel: *Diplomacy and the History of International Relations: Redefining a Conflictual Relationship*. *Diplomatica* 1, (2019), 37.

<sup>24</sup> Ezt a kezdeményezést nyolc, főleg, dán és holland egyetemeken tanító történész indította, és a diplomáciatörténet radikális megújítását tűzték ki célul, honlapjuk a <https://newdiplomatichistory.org/> és a körhöz kötődik a 2019 óta megjelenő, *Diplomatica* című, a Brill által kiadott folyóirat is.

kontinenst) talán nem volt olyan nagyratörő, mint a német teoretikusoké a háború alatt, valamint számos születési rendellenességgel volt terhelt, és menet közben derült ki egy csomó ellentmondás vele kapcsolatban. Az 1920-as magyar–francia közeledés kapcsán a francia fél megtapasztalhatta, hogy nemcsak ő tud nyomást gyakorolni a szövetséges kisebb államokra, de ez fordítva is lehetséges. És ebben az értelemben függ is tőlük.

Locarno fontos pont a francia térségpolitika történetében: Párizst részben az a felismerés vezette, hogy sem gazdasági, sem katonai ereje nem elegendő a nyugat- és kelet-európai illetve gyarmati jelenlétének egyidejű fenntartásához. A lépés nyomán a magyar fél mozgásterének növekedésére számított, joggal. Az 1925-öt követő évtizedben a nemzetközi közösség elé terjesztett „tervek” (Briand-, Tardieu-, plan consultatif stb.) a közép-európai térség stabilizációját szolgálták, általában a politikai megoldások kikerülésével (vagy magasabb, európai szintre helyezésével, mint a Briand-terv esetében) és gazdasági, vámuniós kezdeményezések preferenciális vámrendszerek szorgalmazásával. Ezekre a magyar fél kevésbé volt fogékony. Egyrészt a magyar mozgástér szűkülését érezte bennük, másrészt sorrendi problémái voltak: a politikai megoldások (így a revízió) kezdettől való kizárása nem tette nagyon vonzóvá ezeket az elgondolásokat.

Amikor 1929 és 1931 között úgy tűnt, hogy a magyar kormány mégis közeledik Párizshoz, ez nagyjából Bethlen párizsi látogatásától Károlyi Gyula lemondásáig tartott. A kezdeti tapogatózások a gazdasági világválság megerősödésével új értelmet nyertek és Magyarország profitált is valamelyest a francia kötvényvásárlási hajlandóságából, hogy megerősítse saját rogyadozó gazdaságát. A Gömbös-kormány hatalomra jutása és az erős osztrák–német–olasz irányba fordulás, azután ezt a közeledési kísérletet is megpecsételte. Ha az irány nem is egyenes vonalban haladt München felé, azért nem volt nehéz észlelni a tendenciákat, amelyek folyamatosan távolították Budapest céljait Franciaországitól. Erre az olyan események, mint a marseille-i merénylet folyamatosan ráerősítettek.

Ha azonban a teljes képet nézzük, a viszony nem olyan rettenetesen rossz, inkább távolságtartó: a harmincas évek második felében valamelyest emelkedett a Magyarországra jövő francia export értéke, és jelentősen növekedett a magyar export Franciaországba, egészen a háború kitöréséig. A kétségtelen politikai távolság dacára a francia kultúra szerzett pozíciókat Magyarországon, nemcsak Párizs jóvoltából. A klebelsbergi középiskolai reformok nyomán lényegesen javult a francia nyelv helyzete a közoktatásban, és ezzel közvetve a tanári pályán is. Létrejött a gödöllői francia gimnázium. Továbbra is kiemelt szerepet játszott a két ország közti szellemi kapcsolatokban az Eötvös Collegium, a magyar–francia kulturális egyezmény kétoldali (de nem egyidőben zajló)



szorgalmazása a harmincas évek második felében pedig arra mutatott, hogy ezen a téren éppenséggel történhet előrelépés – mégha a politikai viszonyok esetleg kedvezőtlenek is.

Ez a politikai keret, azonban ha a magyar–francia kapcsolatok korabeli történetének más metszetét vizsgáljuk, akkor tovább gazdagíthatjuk a felvázolt portrét. Az általam tárgyalt két évtized a világpolitikában is átmeneti korszak: a klasszikus, többszereplős nagyhatalmi diplomácia utolsó pillanata a 20. században. Ebben a kontextusban lett Franciaország számára kiemelten fontos Közép-Európa, saját nagyhatalmiságának bizonyítékeként is tekintett itteni befolyási övezetére és bajlódott a kisantant országaival. Magyarország abban a tekintetben fontos, hogy a francia biztonsági igények (nem túl félelmetes, de azért mégiscsak létező) fenyegetéseként tűnt fel a régióban.

Az intézményrendszerek, elsősorban a diplomáciai kapcsolatok felvázolásánál szembeszökő, hogy a korszak a professzionalizálódás időszaka a nemzetközi kapcsolatokban is. A Nemzetek Szövetségének intézményrendszerével vagy azzal párhuzamosan a korábban pontszerűen létező nemzetközi instanciák (hágai Nemzetközi Bíróság, Európai Duna Bizottság, Union Postale Universelle) valóságos galaxissá kezdenek összeállni és a munkaügy szabályozásától kezdve a menekültek elhelyezésén át a leánykereskedelem elleni küzdelemig mindennek megléte a maga intézménye. Az egyes nemzetek követségein pedig a katonai attasék után megjelennek a szakdiplomáták, akik előbb kulturális, majd gazdasági, turisztikai vagy éppen védjegy-ügyekkel kezdenek el foglalkozni: az egyes országok kapcsolatai olyan területekre is kiterjednek, amelyek korábban távolról sem tartoztak az állam kompetenciájába. Magyarország némi lemaradással követi ezt az általános tendenciát.

A két ország viszonyait sokban befolyásoló körülmény, hogy az 1920 és 1940 közötti két évtized egyéb tekintetben is átmeneti kor: az első világháború elképesztő mértékben megváltoztatta a 19. századból örökölt világot: a szélesedő szavazati jog, a nők emancipációja, az állami beavatkozás az élet sok területén, a jóléti intézkedések, a radikális társadalmi mozgalmak, az új kommunikációs eszközök, mint a rádió és a mozi rohamosan szélesítették ki a „közvélemény” fogalmát. Olyan csoportok jutottak szóhoz a politikai döntéshozatalban, amelyek korábban annak a közelében sem járhattak. Ez még nem volt a második világháború utáni valódi, jóléti tömegtársadalom, de az erjedés már megindult. Ebben a közegben kellett a sajtó, a francia döntéshozók körében hatni a magyar propagandának. Ez a korszak a kulturális diplomácia megszületésének időszaka, a francia kultúra valamiféle kiválóságot, a szellem fényét jelentette a térségben, és a progresszív értelmiség részére meg örök példát. De talán az sem mellékes körülmény, hogy láthatóvá vált az az örök igazság is: a kulturális diplomáciának akkor is megvannak a maga rejtékútjai (sőt tisztásai, ha

maradunk az ügyetlen hasonlatoknál), amikor a politikai kapcsolatok inkább rosszak két ország között.

Elemzésemben azt is fontosnak tartom, hogy rámutassak arra, ami ma is velünk van ebből a húsz évből: a dunai nemzetközi hajózás rendszerén vagy a kétnyelvű gimnáziumok ideáján illetve a sorbonne-i magyar tanszék rögeszméjén túl azt a kölcsönös tudástranszfert (nemcsak a magyar származású kommunistáknál, hanem akár a Franciaországban munkát vállalt csehszlovákiai magyar mezőgazdasági munkásoknál is). Ami elég élesen bemutatja nemcsak azt, hogy miben fontos a magyar értelmiség számára Franciaország, hanem azt is, hogy miben lehetett az a francia kulturális élet számára Közép-Európa. Francia értelmiségiek szakmai-politikai felemelkedésében igenis szerepet játszott a közép-európai előélet: a *Le Monde* alapítójától kezdve az AFP vezérigazgatójáig és későbbi politikusokig számosan profitáltak a régióban töltött éveikből.

A dolgozatban azt kíséreltem meg, hogy egy bilaterális kapcsolatot befolyásoló tényezők minél nagyobb számát mutassam be, és a pőre döntéshozatali processzusok leírása helyett ezeket a folyamatokat szélesebb társadalmi, művelődéstörténeti vagy gazdasági keretben helyezzem el. Ki hatott kire egy ilyen folyamatban? Melyek voltak az aktorok (a diplomaták, politikusok) személyes preferenciái? Milyen képek alakultak ki a másikról, milyen csatornákon? Ezek a leírások szükségképpen töredékesek, nem ölelik fel a viszonyok teljességét, de talán segíthetnek továbbgondolni a diplomáciatörténet egyes rögzült sémáit.

Franciaország a magyar (és persze: a közép-európai) művelődésben kulcsszerepet játszott az elmúlt kétszáz évben, ezért a két ország kapcsolatai önmagukban is fontosak, és a nemzeti önismerethez is hozzájárulnak, ha a rólunk alkotott képek, döntések, ítéletek gyökerét megismerjük. Különös tekintettel arra, hogy azt is igyekeztem bemutatni, ennek a két háború közötti viszonyrendszernek milyen, évtizedekkel később is ható következményei vannak, jogvitákban, hálózatokban, tudástranszferekben. És még tágabban, van egy általános, talán, kissé fellengzősen, univerzálisnak nevezhető vonása az itt bemutatott történeteknek, mégpedig az, ahogyan egyetemes és nemzeti értékek, partikuláris érdekek összekapcsolódnak vagy éppenséggel radikálisan elválnak egy meglehetősen turbulens korban.

### **Témában megjelent publikációk:**

- A zsidó, a mágnás meg a revízió – Francia diplomaták, konzulok és az erdélyi magyar kisebbség, 1920–1940. *Pro Minoritate* 2000/Nyár, 163–176.
- Francia diplomaták Magyarországon 1920–1934. *Századok*, 2000. 5. sz., 1149–1170.

- Távol Párizstól. A magyar–francia kapcsolatok történetéhez 1920–1944. In: Pritz Pál (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában*. Budapest, 2002, Magyar Történelmi Társulat, 69–83.
- Francia Közép-Európa-politika a két világháború között. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Budapest, 2002, Teleki László Alapítvány, 25–35.
- Két urat szolgálni? – Félix de Gérando és a budapesti francia napilap kísérlete. In: Ablonczy Balázs – ifj. Bertényi Iván – Hatos Pál – Kiss Réka (szerk.): *Hagyomány, közösség, művelődés – Tanulmányok a hatvanéves Kósa László tiszteletére*. Budapest, 2002, Books In Print, 286–294.
- „Barátunk ellensége” – Franciaország és a magyar–román viszony, 1920–1940. In: Fedinec Csilla – Bárdi Nándor (szerk.): *Etnopolitika*. Budapest, 2003, Teleki László Alapítvány. 85–97.
- Le traité de Trianon et les Hongrois, 1919-1945. In: François Boulet (sous la direction): *Les traités de paix 1919-1920 et l'Europe au XXème siècle*. 2007, Presses Franciliennes. 179–183.
- A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. *Múltunk*, 2008. 1. sz., 29–56.
- L’agent, l’engagé et le réaliste. Les réseaux de la propagande irrédentiste hongroise en France (1920-1939). *Cahiers d’Etudes Hongroises* (Paris) n°14. tome II. 373-382.
- A francia külpolitika magyarságképe a két világháború között. *Limes*, 2008. 3. sz. 11–25.
- Régionalisme et minorités: défis ou ennemis? Dilemmes de la politique française en Europe Centrale entre les deux guerres. *Bulletin de l’Institut Pierre Renouvin*, (Paris) n°28, automne 2008, 41–53.
- A Revue d’Histoire Comparée, 1943–1948. In: Ferch Magda (szerk.): *Hommage à Kosáry Domokos*. Budapest, 2009, Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia. 30–39.
- Ribillió északon – Egy Szent István-napi verekedés 1929-ben. *Múltunk*, 2009. 2. sz. 164–179.
- „Virtute vinces” – A gödöllői francia gimnázium története, 1938-1948. *Studia Comitatus* 32. (2011) 118–127.
- Instead of America. Immigration and Governmental Influence in the Hungarian Émigré Community of France between the Two World Wars. *Hungarian Historical Review*, 2012. 3-4. sz. 315–336.
- A Párizsi Magyar Intézet kezdetei. Molnos Lipót igazgatósága (1927-1943). In: Gálffy László, Sáringer János (szerk.): *Febér Lovag: tanulmányok Csernus Sándor 65. születésnapjára*. Szeged, 2015, Lazi Könyvkiadó-SZTE BTK Középkori Egyetemes Történelmi Tanszék. 403–421.
- Avant et après l’amour: la position des médiateurs culturels entre la France et la Hongrie à travers l’exemple de Raoul Chélaré. In: Antoine Marès (dir.): *La France et l’Europe centrale – Médiateurs et médiations*. Paris, 2015, Institut d’Etudes Slaves. 51–60.
- Az Elnök Párizsban. Dvorcsák Győző franciaországi élete. In: ifj. Bertényi Iván–Géra Eleonóra–Mészáros Andor (szerk.): *Varietas Europica Centralis. Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére*. Budapest, 2015, Eötvös Kiadó, 15–22.
- Ördögsekéren. Baráth Tibor párizsi évei (1930-1939). *Történelmi Szemle*, 2016. 3. sz. 429–450.
- A magyar református közösség kezdetei Párizsban. In: Zsengellér József–Kodácsy Tamás–Ablonczy Tamás (szerk.): *Felelet a Mondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*. 558 p. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem; Pápai Református Teológiai Akadémia, L’Harmattan Kiadó, 2016. 387–393. (Acta Theologica Papensia 16; Károli Könyvek tanulmánykötet).

- Jogvédelem és politikai aktivizmus között – a párizsi Emberi Jogok Magyar Ligája, 1924–1939. *Archivnet*, 2017. 2-3. sz. <http://archivnet.hu/jogvedelem-es-politikai-aktivizmus-kozott-a-parizsi-emberi-jogok-magyar-ligaja-1924-1939>
- Az alezredes. Ki is volt valójában Fernand Vix? In: Búr Gábor (főszerk.): *Az Eiffel-torony árnyékában. Majoros István 70 éves.* Budapest, 2019, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék. 15–25.
- Magyarbarát. A magyar revíziós propaganda hálózata Franciaországban a két világháború között In: Bödőcs, Gergely–Gáli Máté (szerk.): *A történelem bennünk él: Romsics betven.* Budapest, 2022, Kocsis Kiadó. 17-35.
- Légendes sur Trianon. In: Isabelle Davion–Stanislas Jeannesson (éd.): *Les traités de paix 1918-1923. La paix les uns contre les autres.* Paris, 2023, Sorbonne Université Presses. 401–411.